

Erzurum İli Uzundere İlçesinde Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri ve Genel Sorunlar

Hakan GÖKMENER^{1*} Ayhan ÖZTÜRK²

¹ Tarım ve Orman Bakanlığı, Uzundere İlçe Müdürlüğü, Erzurum

² Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü 42075 Kampüs, Selçuklu/KONYA

***Sorumlu Yazar:**

hakan.gokmener@tarimorman.gov.tr

Yayın Bilgisi:

Geliş Tarihi : 09.12.2021

Kabul Tarihi : 14.04.2022

Anahtar kelimeler Keçi,

Koyun, sorunlar, yetiştiricilik, uzundere

Keywords: Goat, sheep,

problems, breeding, uzundere

Özet

Bu çalışma, Erzurum İli Uzundere ilçesinde koyun ve keçi işletmelerinin mevcut durumu ve sorunlarının belirlenmesi amacıyla, Uzundere'nin 12 mahallesinde örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 35 küçükbaş işletmesinde yapılmıştır. Ankete katılan yetiştiricilerin ortalama yaşı 48.7'dir. İşletmelerdeki koyunların %54.3'ü Morkaraman ve melezi, %31.4'ü Hemşin ve melezi, %14.3'ü ise Akkaraman ve melezinden oluşurken, keçilerin tamamının kıl keçi ve melezinden oluştuğu belirlenmiştir. İşletme sahiplerinin önemli bir kısmının (%80) yarı göçer olduğu, barınakların %60'ı kapalı %40'ının ise yarı açık olduğu saptanmıştır. İşletmelerin %85.7'si koç/teke teminini kendi sürüsünden, %14.2'si ise komşu sürülerden sağlamaktadır. Yetiştiricilerin %37.2'si koç veya tekeleri 2-3 yıl, %62.8'i ise 4-5 yıl süreyle damızlıkta tutmaktadır. Doğumların büyük çoğunluğunun (%94.2'si) tek, %5.7'sinin ise ikiz doğum olarak gerçekleştiği bildirilmiştir. Ortalama oğlak veya kuzu ölüm oranları işletmeler genelinde %10'dur. Yetiştiriciler önemli sorunlar olarak; yem fiyatlarının ve altyapı maliyetinin yüksek olmasını, buna karşılık ürün satış fiyatlarının düşük olması ve çoban bulamamayı göstermişlerdir. En çok karşılaşılan sağlık probleminin sindirim yolu hastalıkları (%60) ve solunum yolu hastalıkları (%37) olduğu, işletmelerin çoğunlukla çeşitli koruyucu aşılar yaptıkları saptanmıştır. İşletmelerde genel olarak fiziki alt yapı yetersizliğinin verimliliği ve hayvan sağlığını olumsuz yönde etkilediği gözlenmiştir. İşletme sahiplerinin yetiştiricilik konusundaki bilgi noksanlığı ve sermaye yetersizlikleri ile yetiştirdikleri ırkların düşük verimli olması ve yetiştiriciliğin ekstansif karakterde olması diğer önemli sorunlardır.

Ovine Livestock Activities and General Problems in Uzundere District of Erzurum Province

Abstract

This study was carried out in 35 small cattle farms selected by sampling method in 12 districts of Uzundere in order to determine the current situation and problems of sheep and goat farms in Uzundere district of Erzurum. The average age of the breeders surveyed is 48.7 years old. It was determined that 54.3% of the sheep in the farms were Morkaraman and its cross, 31.4% of it was Hemşin and its cross, 14.3% of it was Akkaraman and its cross. It has been determined that a significant part of the business owners (80%) are semi-nomadic, 60% of the shelters are closed and 40% of them are semi-open. 85.7% of the enterprises obtain rams/billy goats from their own herd and 14.2% from neighboring herds. 37.2% of the breeders keep rams or goats for 2-3 years, and 62.8% for 4-5 years. It has been reported that the vast majority of births (94.2%) occur as a single birth and 5.7% as twin births. The average kid or lamb mortality rate is 10% across the farms. Breeders as important problems; They showed that feed prices and infrastructure costs are high, while product sales prices are low and they cannot find a shepherd. It has been determined that the most common health problems are digestive tract diseases (60%) and respiratory tract diseases (37%), and businesses mostly have various preventive vaccinations. In general, it has been observed that the lack of physical infrastructure in the enterprises negatively affects the productivity and animal health. Other important problems are the lack of knowledge and capital insufficiency of the business owners about breeding, the low productivity of the breeds they raise and the extensive character of the breeding.

Giriş

Türkiye’de hayvancılık sektörü, tarım alanında önemli yere sahiptir. Hayvancılık faaliyetleri ve bitkisel üretim neticesinde ortaya çıkan yan ürünler değerlendirilmekte, işletmeler birden fazla üretim dalına yer vererek karlılığı artırabilmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Türkiye hayvancılığında oldukça önemli bir yeri vardır. Türkiye’de küçükbaş hayvan sayıları 2021 yılında 57 milyon 519 bindir (Anonim 2021). Küçükbaş hayvanlar az yeme kanaat eden, çoğu kez otlamakla yetinen, hastalıklara ve soğuğa dayanıklı, uysal ve az masrafla garantili üretimin sağlanabildiği türlerdir. Türkiye’de bakım ve besleme şartları yetersiz küçük işletmelerinin en güvenilir kaynağı olarak koyun ve keçi ön plana çıkmaktadır. Yetersiz yağış alan step kuraklık iklimin egemen olduğu yörelerde özellikle koyun yetiştiriciliği ağırlık kazanmaktadır. Türkiye de küçükbaş hayvan varlığının çoğunluğunu verim düzeyi düşük primitif yerli ırklar oluşturmaktadır. Buna yetiştiricinin yetersiz bakım besleme şartları ve diğer çevresel faktörler eklenince ülkede küçükbaş hayvanlardan elde edilen ürün miktarını etkilemektedir. Oysa hayvanlardan elde edilen verimin belirleyicisi iki temel faktördür. Bunlar genotip ve çevredir.

Ülkemizde küçükbaş hayvanlardan elde edilen verimin artırılabilmesi, genotip ve çevrenin birlikte iyileştirilmesiyle mümkündür. Yetiştirici şartlarındaki çevre koşullarının iyileştirilmesi aşamalı olarak ve zamana yayılarak sağlanabilir. Ancak bu konuda hareket noktasının iyi tespit edilmesi, yani mevcut durumun doğru bir şekilde belirlenmesi zorunluluğu vardır. Bu amaçla uygulanacak projeler yapılacak tespitlere dayandırılmalıdır. Çünkü küçükbaş işletmelerinin genelde ortak yönleri olmakla birlikte bölgesel manada farklı özellikleri (iklim şartları, meralar v.b.) mevcuttur.

Türkiye de meralar, susuz ve meyilli arazilerde kendi doğasında bir dengede kendiliğinden oluşan, sadece otlatılmak üzere değerlendirilen bitki örtüsüdür (Özen ve diğ., 1993; Gökkuş ve Koç, 2001). Meraları değerlendirme yollarından birisi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Koyun/keçiler, çayır, meraları veya tarımsal üretim sonucu yetiştirilen yem bitkilerini tüketerek, et, süt, deri, yapağı, tiftik, kıl gibi ürünlere dönüştürebilen hayvanlardır (Kaymakçı ve Sönmez, 1996; Paksoy ve Özçelik, 2008; Bilginturan ve Ayhan, 2009).

Erzurum ili zengin meralara sahip ve genel olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yoğun yapıldığı bir bölgedir. Erzurum’da küçükbaş hayvan sayıları 2020 yılında 904.587’dir. 2021 yılında ise 900.623 sayısına gerilemiştir (Anonim 2021a). Hayvan sayıları bir önceki yıla göre azalmasının nedeni ülke genelinde görülen küçükbaş hayvan yetiştiriciliği alanındaki çoban bulma konusunda ve hayvan yetiştiriciliğindeki maliyetlerin yükselmesi gibi sorunlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı sorunların Erzurum’da da benzer şekilde görüldüğü bilinmektedir. Uzundere, Erzurum’un Kuzey bölgesinde kalan, iklim açısından Erzurum’a göre mikroklima iklim özelliği gösteren bir bölgedir. Bu iklim sebebi ile bölgede ki küçükbaş işletmelerinin gerek sorunları nedeniyle gerekse yetiştiricilik yöntemleri ve yapısal durumu bakımından Erzurum ile farklılık oluşturabileceği kanaatiyle bu çalışma bölge adına gerekli görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı; Erzurum ili Uzundere ilçesinde küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yapısal özelliklerinin belirlenmesi ve başlıca yaşanan sorunların çözümüne yönelik bazı önerilerin getirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Uzundere ilçesinde koyun ve keçi üretim faaliyetine yer veren ilçe merkezinde bulunan 4

mahalle ve merkez dışında bulunan 8 mahalle olmak üzere toplam 12 farklı mahallede, 35 işletmede anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur.

Uzundere İlçesi, Erzurum-Artvin karayolu üzerinde, Tortum çayı vadisinde kurulmuştur. Erzurum'a 84 km mesafede olup, 1100 metre rakımlı ve 840 km² yüzey alanına sahip olup koyun ve keçi yetiştiriciliğine uygun bir konumdadır (Anonim, 2011). Erzurum'da 2020 yılı TÜİK verilerine göre 799.154 baş koyun, 105.433 baş keçi olmak üzere toplam 904.587 küçükbaş hayvan bulunurken, Uzundere ilçesi bu sayıya 10.565 baş koyun ve 15.391 baş keçi ile toplamda 25.956 küçükbaş hayvan sayısı ile katkı sağlamaktadır (Anonim, 2021a). Bununla birlikte Türkiye genelinde olduğu gibi, Uzundere'deki küçükbaş yetiştiricilerinin de gerek besleme konusunda gerekse hastalıklar konusunda sorunlarının varlığı bilinmektedir. Küçükbaş yetiştiricilerinin sorunları anlamında Uzundere'de daha önceden yapılmış araştırmaya rastlanılmamıştır.

Uzundere ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'yle sınır olan bölgede yer almaktadır. Doğuda Oltu, batıda İspir, kuzeyde Artvin'in Yusufeli ilçesi ve güneyde Tortum ilçesiyle sınırlıdır. 6.625.000 m² büyüklüğündeki Tortum gölü ilçe sınırları içerisinde. Tortum gölü bölgenin birçok yerinde mikroklima etkisi oluşturduğundan bitki florasını da etkilemektedir. Ormanlarda en sık meşe, kavak, ladin ve kavak ağaçları vardır. Uzundere'de iklim açısından yağışlar genellikle, sonbahar ve ilkbahar aylarında görülür (Anonim, 2021b).

İşletmeler koyun ve keçilerin yoğun olarak yetiştirildiği mahalleler olarak, merkezde bulunan 4 mahalle, merkez dışında bulunan 8 mahalle ve Uzundere geneli bakımından, 3 alt grup olarak tabakalı örnekleme göre belirlenmiştir. Örnek gruplar belirlenirken, Uzundere İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden edinilen bilgi

doğrultusunda, özellikle küçükbaş hayvan işletmelerinin çok olduğu mahalleler de çalışma yürütülmüştür. Koyun ve keçi sahipleri ile yapılan anketlerde işletmelerin kuzu ve oğlak üretim durumu, koyun ve keçi işletmelerinin yapısal durumu, büyütme, besleme, hayvan sağlığı, hayvansal ürünlerin kullanım şekli, genel olarak bölgede yetişen koyun ve keçi ırklarını saptama, yetiştiricilerin koyun veya keçi ile ilgili eğitimlere ilgi düzeyi, bölge için önemli sorunlar ve benzeri konularda 48 adet çeşitli sorular sorularak bilgiler toplanmıştır. İşletme sahiplerinin büyük çoğunluğu kendi arazilerinde ekim/dikim işleri ile uğraşmaktadır. Kapalı işletmelerde kış döneminde fabrika yemi ve takviye edici olarak arpa yedirilmektedir. Yarı açık işletmelerde ise genellikle arpa, yulaf, çayır otu yedirilmektedir. Belirlenen işletmelerde sadece küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Dikkate alınan, minimum hayvan sayısı 79 koyun/keçi ve maksimum hayvan sayısı 158 koyun/keçidir. Ortalama skala olarak belirlenen hayvan sayısındaki işletmeler üzerinde bu toparlanan bilgiler 2*3, 3*3, 4*3 olarak çok gözlü düzen olarak, ki-kare test yöntemiyle analiz edilerek belirlenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Yapılan anket araştırması sonucunda ortaya çıkan işletme sahiplerine ait yaş ortalamaları, işletme şekilleri, işletmelerinin barınak tipleri, yetiştiricilerin arazi işleme durumları, bölgede yetişen ırklara göre hayvan dağılımı ve ortalama sürü büyüklükleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Bu çalışmada, çizelge 1'e göre anket kapsamında görüşme yapılan işletmecilerde yaş 23-73 arasında olup, ortalama 48.7 yıl olarak bulunmuştur. Bu durum üreticilerin büyük kısmının orta ve üst yaş gurubunda olduğunu göstermektedir. Bu yaş ortalaması, Yıldız ve Aygün'ün (2021) yaptıkları çalışmadaki

küçükbaş hayvan işletmecilerinin yaşlarının 21-80 arasında (ortalama 48.75) olduğunu ve yapılan çalışmadaki anketin sonucu ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Ayriyeten bu çalışmada ki işletmecilerin yaş durumu, Bilginturan'ın (2008) Burdur ilinde yaptıkları bir araştırmada, keçi yetiştiricilerinin yaşları 30-69 arasında (ortalama 50.3) olarak bulunduğu ve çalışmadaki değerlere yakın olduğu görülmüştür. Yetiştiricilik tarzı incelendiğinde bölgedeki küçükbaş işletmelerinin büyük bir kısmının (% 80) yarı göçer olarak küçükbaş hayvan işletmeciliği yaptığı, barınakların %56.5'i kapalı % 43.5'inin ise yarı açık olduğu belirlenmiştir (Çizelge 1). Bu durum Günel'in (2006) koyunculuk işletmelerinin %55.5'inde kapalı, %44.5'inde açık tip işletme olarak inşa edilmiştir, bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

İşletmelerin barınak tipleri bakımından merkezde bulunan mahallelerde kapalı ve açık işletmelerin oranının yarı yarıya olduğu, açık ve branda şeklinde işletmenin bulunmadığı görülmektedir (Çizelge 1). Merkez dışında bulunan mahallelerde ise kapalı işletmelerin oranı %63, yarı açık olanları ise %37 olarak bulunmuştur. Anket yapılan 35 işletmede ki 26 yetiştiricinin ana iş olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yaptığı belirlenmiştir. Diğer çiftçiler ise ana iş olarak tarla tarımı ile uğraşmaktadır, böylece yetiştiricilerin %74.2'sinin ana iş olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yaptığı saptanmıştır. Yetiştiricilerin arazi sahiplik durumuna bakıldığında Uzundere'de küçükbaş yetiştiricilerinin büyük kesimi kendi arazilerinde tarla ziraatı yapmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. İşletme sahiplerine ait yaş ortalamaları, yetiştiricilik tarzları, işletmelerin barınak tipleri ve yetiştiricilerin arazi sahiplik veya işleme durumları, ırka göre hayvan dağılımı ve ortalama sürü büyüklükleri

	Merkezdeki Mahalleler	Merkez dışındaki Mahalleler	Uzundere Genel
Yetiştiricilerin yaşı			
En büyük yaş	62	73	73
En küçük yaş	36	23	23
Yaş ortalaması	50.4	47	48.7
Yetiştiricilik modeli, %			
Yerleşik	37.5	14.8	20
Göçer	-	-	-
Yarı göçer	62.5	85.2	80
Barınak tipleri, %			
Kapalı işletme	50	63	56.5
Yarı açık işletme	50	37	43.5
Açık veya Branda	-	-	-
Arazi sahiplik durumu, %			
Kendi arazisi	87.5	72	79.75
Kiralık arazi	12.5	72	42.25
Kendi+kiralık arazi	0	24	12
Irka göre hayvan dağılımı, %			
Morkaraman ve melezi	14.3	40	54.3
Hemşin ve melezi	5.7	25.7	31.4
Akkaraman ve melezi	2.8	11.4	14.3
Kıl keçisi ve melezi	22.8	77.2	100
Ortalama sürü büyüklükleri, baş			
2020 yılı ortalama küçükbaş sayıları	100.7	109	104.8
2021 yılı ortalama küçükbaş sayıları	103.3	126.2	114.75
Değişim (%)	2.58	15.78	9.49

İşletmelerin tabanı genellikle toprak zemin olarak görülmüştür. Toprak, tabanın idrar tutmaması açısından çok önemlidir. Şayet toprak idrar tutuyor ise çamurlaşmalara neden olacağından, hastalılara sebep olacaktır. Bu sebepten dolayı toprağın sıkılaştırılması gerekmektedir. Bölgede toprak zemin üzerine, kuru gübre ve saman altlık olarak kullanılmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olarak yetiştirilen Morkaraman koyun ırkı, ilçede de en çok rastlanan ırk olmuştur. İlçe bulunduğu mevki itibari ile Karadeniz Bölgesi'ne sınır olduğundan, Hemşin koyununa da rastlanmaktadır. Mevcut koyunların %54.3'ün Morkaraman ve melezi, %31.4'ün Hemşin ve melezi, % 14.3'ün ise akkaraman ve melezi oluşturmakta, yani koyun varlığının büyük bölümünü Morkaraman oluştururken, keçilerin hemen tamamının kıl keçisi ve melezi olduğu görülmüştür (Çizelge 1). Bu durum bölgede kıl keçilerinin iklim şartlarına iyi adapte olmasından kaynaklanmaktadır. Kıl keçileri bölgenin yerel popülasyonunu oluşturmuş ve yerli ırk özelliği göstermektedir. İstatistiklere girmiş süt keçisi bulunmamaktadır.

Sürü büyüklükleri (koyun+keçi) 2020'de merkez mahalleler için ortalama 100.7 baş, merkez dışındaki mahalleler için ise 109 baş'tır. Bu değerler 2021 yılı için aynı sıra ile 103.3 ve 126.2 baştır, sürü büyüklüğünde bir yıldaki artış oranı % 9.49'dur (Çizelge 1).

Koyun ve keçi işletmelerinin genel olarak başarısı, büyük ölçüde hayvan başına düşen yavru sayısına bağlıdır. Yavru sayısının önemi kadar, yavru ölümlerinin de önüne geçilmelidir. Çalışma bölgesinde işletmelerdeki doğumların büyük çoğunluğunun

(%94,2'si) tek, %5,7'sinin ise ikiz doğum olarak gerçekleştiği, ortalama oğlak veya kuzu ölüm oranlarının ise %10 olduğu saptanmıştır. Yavru ölümlerinin azaltılması işletme karlılığını artıracaktır.

Anket esnasında gerek sözlü olarak gerekse yerinde gözlemlene neticesinde işletmelerde doğum bölmesi bulunmazken, yavru büyütme bölmesi gözlemlenmiştir.

Uzundere İlçesindeki küçükbaş hayvancılıkla uğraşan yetiştiricilerin salt çoğunluğu sadece bu işle uğraşırken, diğer kısmı da başka bir işle uğraşmaktadır.

İşletmeler sürülerini yaz ayında genel olarak merada, kış aylarında ise kapalı alanda yani barınaklarda besleme yaparak büyüttükleri gözlemlenmiştir. Barınaklar ise Uzundere geneline bakıldığında %56.5 kapalı, %43.5 yarı açık işletme olarak kullanılmaktadır. Çizelge 2'den de görülebileceği gibi, ilçe genelinde yetiştiricilerin % 60'ı hayvanlarını 7-8 ay, % 40'ı da 9-10 ay merada tutmaktadır ve % 60'lık bir kısmı hayvanlarını 2-3 ay ağılda bulundurmaktadır.

Yetiştiricilerin hayvanlarını merada bulundurma süreleri ekonomik durumlarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. İşletmelerin % 68.6'sında ek yemleme yapılmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 2). Bilginturan ve Ayhan (2009) Burdur ilindeki yetiştiricilerin % 92.5'lik oranla ek yemleme yapmadığını bildirmiştir. Küçükbaş hayvan yetiştiricilerinin kaba yemi kendi işletmesinden kesif yemi ise yem bayilerinden temin ettiği bildirilmiştir. Yetiştiricilerin kendilerine ait yeterli arazilerinin olmayışı kesif yemi hazır olarak tercih etmelerine sebep olmaktadır.

Çizelge 2. Besleme durumu, ek yemleme durumu, koç veya tekelerin damızlıkta kullanılma süreleri, dezenfeksiyon uygulama oranları ile koç ve teke temini

	Merkezdeki Mahalleler	Merkez dışındaki Mahalleler	Uzundere Genel
Besleme durumu, %			
7-8 ay merada / 4-5 ay ağılda	14.3	45.7	60
9-10 ay merada / 2-3 ay ağılda	8.6	31.4	40
Ek yemleme durumu, %			
Ek yemleme yapıyor	2.8	28.6	31.4
Ek yemleme yapmıyor	20	48.6	68.6
Damızlıkta kullanılma süreleri			
2-3 yıl	8.6	28.6	37.2
4-5 yıl	14.2	48.6	62.8
Dezenfeksiyon uygulama oranları, %			
Kimyasal madde ve kireçleme	2.85	14.3	17.15
Kireçleme	17.1	57.2	74.3
Dezenfeksiyon yapmıyor	2.85	5.7	8.55
Koç ve teke temini, %			
Kendi işletmesinden	35	56.5	91.5
Komşu işletmeden	3.4	5.1	8.5

Küçükbaş hayvan yetiştiricilerin çoğunluğu damızlığı kendi işletmelerinden sağlamakta, bir kısmı ise diğer küçükbaş işletmelerden ve hayvan pazarlarından yararlanmaktadır. Yetiştiricilerin %91.5'i koç veya teke katımında kendi işletmesindeki hayvanları kullandığını, %8.5'i ise komşu işletmelerin teke veya koçunu kullandığını bildirmiştir. Özyürek ve Türkyılmaz (2018) Erzincan ilinde yaptıkları araştırma sonucunda, yetiştiricilerin %91'inin kendi işletmesinden, %9'unun ise dışarıdan damızlık erkek hayvan kullandığını bildirmişlerdir. Bildirilen oranlar bu çalışmada bulunan değerlere çok yakındır.

Araştırmada incelenen işletmelerden merkez mahallelerdeki yetiştiricilerin %8.6'sı, merkez dışındakilerin ise %28.6'sı koç veya tekeleri sürüde 2-3 yıl damızlıkta kullanmaktadır. Koç ve tekelerin 4-5 yıl süreyle kullanıldığı işletmelerin oranları ise merkezde % 14.2 iken, merkez dışındaki mahallelerde %48.6'dır (Çizelge 2). İşletmelerin tamamında koç veya teke katımı serbest usulde yapılmaktadır. Yıldız ve Aygün'ün Van ili merkez ilçede

(2021) yaptıkları çalışmadaki, işletmelerde koç-teke katımı döneminde tamamen (%100) serbest aşım yöntemi uygulanmaktadır, bildiriyle benzerlik göstermektedir. Elde aşım veya sınıf usulü aşım yapılan işletmeye rastlanmamıştır. Koç veya tekeler yıl boyu sürünün içerisinde kalmaktadır. Bu durum Koyuncu ve arkadaşlarının (2005) yaptıkları çalışmada yıl boyu serbest koç veya teke katımı yönetimi uyguladıklarını, koç veya tekelerin sürekli sürü içinde kaldıklarını belirledikleri bulgularla benzerlik tespit edilmiştir. Sağlık problemleri açısından işletmelerde yapılan kısıtlı miktardaki yemleme neticesi ile kış dönemini kapalı alanda geçiren hayvanların, bahar aylarında doğrudan mera koşullarına bırakılması nedeniyle, özellikle kuzularda ve sürü genelinde enteretoksemi hastalığından kaynaklı ölümler saptanmıştır. 21 işletmede enteretoksemi ve benzeri beslemeden kaynaklı rahatsızlıklar olduğu saptanmıştır. Yaklaşık 13 işletmede bulunan koyun ve keçilerde öksürük ve bulaşıcı bir solunum sistemi hastalığı olan ciğer ağrısı hastalığı olduğu belirlenmiştir.

Hayvanların sağlıklı kalabilmeleri için önceden tedbir alınması hayvan sağlığı açısından çok önemlidir. Alınacak tedbirler arasında en başta dezenfeksiyon uygulamaları ve aşılama gelir. Çalışmada anket uygulanan koyun ve keçi işletmelerinin genelinde 12 aylık dönemde, bir defa koyun/keçi çiçek aşısı, enteretoksemi ve koyun/keçi veba aşısı yapıldığı belirlenmiştir. Uzundere'deki dezenfeksiyon uygulama oranları Çizelge 2'de verilmiştir. İşletmelerin %91.45'i dezenfeksiyon işlemi uygulamaktadır. İşletmelerin %8.55'inde ise dezenfeksiyon uygulamasının hiç yapılmadığı saptanmıştır. İşletmelerin dezenfeksiyon durumu genellikle koyun ve keçiler ilkbaharda meraya bırakılırken, sonbaharda ise işletmeye döndüklerinde ağıla alınmadan birkaç hafta önce yapılmaktadır. İşletmelerin genelinde dezenfektan olarak, maliyeti düşük olduğundan ötürü kireç kullanılmaktadır.

İşletmelerin %97.1'inin yılda en az bir defa düzenli olarak çiçek, enteretoksemi ve veba aşısı yaptırdıkları saptanmıştır. Bu sonuç, Acar ve Ayhan'ın (2012) Isparta'daki işletmeler için bildirdiği "% 98.18'lük düzenli aşı yaptırılmaktadır" şeklindeki bildirimleriyle benzerlik göstermektedir. Koyun ve keçi işletmelerinde hastalıklar her zaman ortaya çıkabilmektedir. Bölgede işletmelerin düzenli aşı yaptırmaları, koyun ve keçilerin hastalıklara karşı korumasının yanında, ekonomik verimlilik açısından sağlıklı yavru alımını da pozitif olarak etkilemektedir.

Araştırma bölgesindeki işletme sahiplerinin yaşadıkları bazı sorunlar nedeniyle kırsaldan şehir merkezlerine göç ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar genel olarak şehir merkezlerinde sosyal yaşam koşullarının daha iyi olması, aile bireylerinin yaş guruplarına uygun iş fırsatları bulması, eğitim olanaklarının çeşitliliği, hastane imkanlarının daha iyi

olması ve şehir yaşamının cazibesi gibi nedenlerdir. Koyun ve keçi ürünlerinin pazar değerinin düşük olması ve geçim sıkıntısı nedeniyle de kırsaldan şehre göç konusu sorun haline gelmiştir.

Uzundere'de işletmelerin % 94.3 gibi büyük bir çoğunluğu, sağlıklı otlatma yapamayacakları, yeterli bakım koşullarını sağlayamayacakları ve çoban ücretlerinin yüksek olması nedeniyle çobanlık işini kendisi ve aile fertleri vasıtasıyla karşılamaktadır. Diğer % 5.7'lik kesimin ise imkanları çerçevesinde çoban çalıştırdıkları saptanmıştır. Son yıllarda Türkiye'ye gelen göçmenlerin varlığı bu sorunu kısmen azaltsa da, çoban istihdam ücretlerinin yüksek olması bu konuda yetiştiricileri ekonomik olarak yıpratmaktadır.

Koyun ve keçi ürünlerinin markalaşma konusu çok önemlidir. Bu konuda bölgede coğrafi işaret oluşturabilecek ürünler konusunda daha önceden çalışma yapılmamıştır. Markalaşan ürünlerin piyasada fiyat değerleri yükselecektir. Dolayısıyla yetiştiricilerin gelir düzeyini de artıracaktır.

Sonuç ve Öneriler

Uzundere ilçesinde, küçükbaş işletme sahiplerinin yaş ortalaması yüksek, genç nüfus azdır. Genç nüfusun düşük faizli kredi, devlet aracılığı ile ücretsiz sigorta vb. imkanlarla küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine teşviki sağlanabilir böylece küçükbaş hayvan yetiştiriciliği daha genç nüfus tarafından yapılabilir duruma gelebilir.

Çalışma bölgesinde yaygın olarak Morkaraman ırkı yetiştirilmektedir. İşletme sahiplerinin tamamı okuryazardır. Küçükbaş hayvancılık faaliyetleri çoğunlukta meraya dayalı olarak yapılmaktadır.

Bölgede özellikle son yıllarda yağışların düzensiz ve yetersiz olması,

meralarda ot veriminin azalmasına sebep olmakta, buna bağlı olarak yetiştiriciler sürülerini küçültmektedir. Kurağa dayanıklı bitkilerin, özellikle yem bitkilerinin üretimi teşvik edilmelidir.

Yem fiyatlarındaki artışlar yetiştiricileri olumsuz etkilemiş ve bu yüzden yetiştiricilik cazibesini yitirmeye başlamıştır. Yetiştiricilerin önemli bir kısmı (%68.6)'sı yeterli besleme konusundaki bilgisizlikten kaynaklı olarak ek yemleme yapmamaktadır. Genel olarak ek yemleme ve hayvan besleme konusunda bilgilendirilmeleri ve uygun fiyatla yem temini için çalışmalar yapılması gereklidir.

Uzundere'de ortalama küçükbaş çoban ücretleri aylık 3000 TL'dir. Hayat pahalılığından kaynaklanan durumlara karşı çoban fiyatlarının cazip olmadığı belirlenmiştir.

Uzundere'de koyun ve keçi işletmelerinin önemli görülen sorunlardan birisi de ürünlerin pazarlanmasıdır. Üretici örgütlerinin (dernek ve kooperatif gibi) sayısı yetersizdir.

Yetiştiriciler aşılama ve tarımsal destek konularındaki güncel gelişmeleri Uzundere İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden öğrendiklerini bildirmişlerdir.

Hayvancılıkla ilgili desteklerden tamamı yararlanan yetiştiricilerin %64'ü desteklerin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Desteklerin miktarlarının artırılması konusunda bölgede yetiştiricilik yapan kişilerin, yaptıkları işe daha çok önem vereceği düşünülmektedir.

İşletmelerin tamamında koç veya teke katımı serbest usulde yapıldığından, kuzu veya oğlak doğumları toplulaştırılamamaktadır. Doğumların toplu olması sürünün ileride yaş gurubuna göre sınıflandırılması açısından faydalı olacaktır. Koç veya tekeler çiftleştirme dönemlerinde sürüden ayrı tutulmalı, elde aşım veya sınıf usulü aşımın faydaları yetiştiricilere aktarılmalıdır.

Kazançlı ve devamlı bir işletmecilik için yetiştiricilerin üretim,

hayvan sağlığı ve sürü yönetimi bakımından bilinçlendirilmesi ve düzenli eğitimlerin verilmesi faydalı olacaktır.

Hayvancılık işletmelerinin genel olarak teşkilatlanması gerekmektedir. Günümüzde hayvan yetiştiricilerinin ekonomik örgütlenmesi yanı sıra teknik örgütlenmesi de önemlidir. Günümüzde Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birlikleri mevcuttur. Bu birliklerin amacı işletmelerde hayvan kulak küpe numaralarını ve ırklarını kayıt altına almak ve takibini yapmak gibi görevleri mevcuttur. Karlı bir üretim için teşkilatlanmak çok önemlidir (Koyuncu ve Taşkın 2016). İşletmelerde tutulan kayıtlar işletmenin geleceğini belirlemek adına çok önemlidir.

Kaynakça

- Acar, M., Ayhan, V. (2012). Isparta ili damızlık koyun keçi yetiştiricileri birliği üyesi keçicilik işletmelerinin mevcut durumu ve teknik sorunları üzerine bir araştırma. *International Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 5(2), 98-101.
- Anonim. (2011). Uzundere haritası, Erzurum. <https://www.haritatr.com/uzundere-haritasi-i148>. Erişim Tarihi: 30.09.2021.
- Anonim. (2021). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/buyukbas-hayvan-sayisi-18-milyon-kucukbas-hayvan-sayisi-57-5-milyon-oldu>. Erişim Tarihi 09.02.2022
- Anonim. (2021a). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. Erişim Tarihi: 16.10.2021.
- Anonim. (2021b). T.C Uzundere Kaymakamlığı. <http://uzundere.gov.tr/ilcemizin-cografik-ozellikleri>. Erişim Tarihi: 16.10.2021.
- Bilginturan, S., Ayhan, V. (2008). Burdur ili damızlık koyun ve keçi yetiştiricileri birliği üyesi keçicilik işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 24-31.
- Bilginturan, S., Ayhan, V. (2009). Burdur ili damızlık koyun ve keçi yetiştiricileri birliği üyesi koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. *Hayvansal Üretim*, 50, 1-8.
- Ertuğrul, M., Savaş, T., Dellal, G., Taşkın, T., Koyuncu, M., Cengiz, F., Dağ, B., Koncağül, S., Pehlivan, E. (2010). Türkiye küçükbaş hayvancılığının iyileştirilmesi

- üzerine bir çalışma. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010, 667-685, 11-15, Ankara.
- Gökkuş, A., Koç, A., (2001). Mera ve çayır yönetimi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No:228, Erzurum.
- Günel, R. (2006). Tekirdağ ili merkez ilçeye bağlı köylerde bulunan koyun ağıllarının yapısal özelliklerinin belirlenmesi ve geliştirilebilirlik olanaklarının araştırılması. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,4(3), 339-346.
- Kaymakçı, M., Engindeniz, S. (2010). Türkiye’de keçi yetiştiriciliği sorunlar ve çözümler. Ulusal Keçicilik Kongresi, 24 Haziran2010, 1-25, Çanakkale.
- Kaymakçı, M., Sönmez, R. (1996). İleri koyun yetiştiriciliği ders kitabı, İzmir.
- Koyuncu, M., Uzun, Ş.K., Tuncel, E. (2005). Güney Marmara Bölgesi keçicilik işletmelerinin genel durumu ve verim özelliklerinin belirlenmesi üzerine araştırmalar I. Keçicilik işletmelerinin genel durumu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi. 11(4): 374-378.
- Koyuncu, M., Taşkın, T. (2016). Ekolojik koyun ve keçi yetiştiriciliği. Hayvansal Üretim, 57(1), 56-62.
- Özen, N., Çakır, A., Haşimoğlu, S., Aksoy, A. (1993). Yemler ve yem teknolojisi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No: 50, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Tesisi, Erzurum.
- Özyürek, S., Türkyılmaz, D., Dağdelen, Ü., Esenbuğa, N., Yaprak, M. (2018). Erzincan ili koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunlarının işletme büyüklüğüne göre incelenmesi. Akademik Ziraat Dergisi, 7(2), 219-226.
- Paksoy, M., Özçelik, A. (2008). Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi. Tarım Bilimleri Dergisi, 14, 420-427.
- Yıldız, A., Aygün, T. (2021). Van ili Merkez ilçede küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ve genel sorunlar: I. İşletmelerin yapısal özellikleri. *Journal of Animal Science and Products*, 4(1): 23-36.
- Yıldız, A., Aygün, T. (2021). Van ili Merkez ilçede küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ve genel sorunlar: II. İşletmelerde yetiştirme işleri. *Journal of Animal Science and Products*, 4(1): 37-53.